

Kenen lauluja media laulaa

Valitettavasti en voi edesauttaa pyrkimyksiäsi tässä asiassa. Kysymykseksi edustavat tyyppiä 'milloin lakkasit hakkaamasta vaimoasi', eli niissä lähdetään olettamuksesta, että hakattu on. Kun väittämäsi sensuuria ei kuitenkaan ole olemassa, kysymyksenasettelu on asiaton.

Näin vastasi suuren suomalaisen sanomalehden vastaava päätoimittaja, kun Nelosen *Palaneen käry* -ohjelma pyysi häntä lähettämään kyselyn sensuurista ja itsesensuurista lehtensä toimittajille. Myös kolme hänen kollegaansa kieltäytyi kyselyn lähettamisestä alaisilleen. He kaikki johtavat suurten media-konsernien päivälehtiä. Yksi ei vaivautunut perustelemaan kieltäytymistään lainkaan. Kahden muun syyt kieltäytymiselle olivat seuraavat:

Ootko laskenut, paljonko tähän vastaaminen vie meidän toimittajilta työaika?

Meidän tietoturvaperiaatteittemme mukaan emme voi avata portteja ulkopuolelta tuleville yleisviesteille.

Suurin osa toimitusten napamiehistä suostui pyyntöömme, koska piti asiaa tärkeänä. Moni kavahti kuitenkin sensuuri-määritelmäämme, jota olimme tietoisesti laajentaneet perinteisestä:

Sensuuri iskee silloin, kun päätoimittaja tai esimiesasemassa oleva toimittaja päättää muin kuin journalistisin perustein, että juttua tai olennaisia osia siitä ei julkaista.

Olennaista ei siis ole se, päättääkö toimituksen ulkopuolinen taho sen, tuleeko juttu tai näkökulma julki. Olennaista ei myöskään ole se, tekeekö päätöksen julkitulosta toimituksen esimies. Kyse ei myöskään ole siitä, että juttu jää julkaisematta, koska se on huono tai koska siitä puuttuu ns. uutinen. Olennaista on se, että julkaisu estetään muilla kuin journalistisilla perusteilla.

Sensuuri on tietoinen teko, käsky tai päätös. Näin se poikkeaa olennaisesti itsesensuurista, joka on opittua ja usein tiedostamatonta käyttäytymistä. Itsesensuuria on se, kun toimittaja jättää jutun tekemättä omasta eikä esimiehen-
sä tahdosta.

Kysely aiheutti päällikkötoimittajien syytösten ryöpyn sekä kyselyä tehdes-
sämme että 8. maaliskuuta lähetetyn *Palaneen käry*-specialin jälkeen. Näin ei
tosin tapahtunut pelkästään sensuurikyselyn takia. Ohjelma puuttui nimit-
tään arkaan aiheeseen: median vallankäyttöön.

Halusimme ohjelmassa puhua suoraan ja konkreettisin esimerkein siitä,
kenen suulla media puhuu ja mistä se vaikenee. Halusimme kertoa katsojille,
millä perusteilla juttuja julkaistaan ja millä hylätään. Siksi teimme kyselyn li-
säksi useita muita selvityksiä, jotka meidän mielestämme kertovat tiedotusvä-
lineiden suhteesta vallanpitäjiin ja yleisöön.

Esimerkiksi selvitys siitä, ketkä olivat tammikuussa 2001 television ajan-
kohtaisohjelmien vieraina, antoi pelkistettynä seuraavan tuloksen: toimitta-
jien lisäksi television ajankohtaisohjelmissä pääsevät ääneen johtavassa ase-
massa olevat keski-ikäiset miehet, jotka ansaitsevat yli 200 000 markkaa vuo-
dessa. He eivät – ainakaan vielä – muodosta suomalaisten enemmistöä.

Lehtien pääkirjoitusten analysoiminen antoi samansuuntaisia tuloksia tie-
dotusvälineiden samastumisesta hyväosaisiin. Analysoiduista kuudesta suures-
ta sanomalehdestä kaikki hyväksyivät tuloerojen kasvun. Taloustutkimuksen
kyselyssä kansasta vain 30 prosenttia puolusti tuloerojen kasvua.

Suurten päivälehtien pääkirjoitukset ja kansa olivat lähes yhtä paljon eri
mieltä kauppojen aukiolon lisäämisestä. Yhdeksän kymmenestä pääkirjoituk-
sesta halusi kauppojen olevan auki myös sunnuntaisin. Suomen Gallupin ky-
selyssä vain vajaa puolet väestöstä kannatti aukiolon lisäämistä.

Monenlaista sensuuria

Palaneen käry laittoi lopulta sensuurikyselyn myös niiden lehtien toimituk-
siin, joiden päälliköt kieltäytyivät yhteistyöstä. Kysely meni yli tuhannelle toi-
mittajalle eri puolille Suomea. Mahdollisuuden vastata saivat kaikkien vähin-
tään viisipäiväisten sanomalehtien toimittajat, Yleisradion radion uutistoimi-
tukset sekä television neljän kanavan uutis- ja ajankohtaistoimitusten väki.

Kyselyyn vastasi 122 toimittajaa. Vastauksista käy selvästi ilmi, että pääl-
likkötoimittajat vaikuttavat juttujen julkaisuun erilaisin ei-journalistisin pe-
rustein. Lievimmillään juttu jää julkaisematta, koska oman yhtiön ”kriittinen

arviointi” tai levikkialueen ”tarpeeton mollaaminen” on kiellettyä. Rärkeimillään muu kuin journalistinen puuttuminen menee henkilökohtaisuuksiin:

Ehdottomaan pannaan voivat joutua henkilöt, jotka jostain syystä ovat päätoimittajan tai vielä suuremman herran epäsuosiossa. (suuren päivälehdessä toimittaja.)

Ei-journalistinen puuttuminen voi olla suoraa käskyttämistä:

Päätoimittaja antoi tarkat ohjeet siitä, minkälaista hallitusratkaisua haastateltavan sopisi kannattaa. Ilmeni, että pääjohtaja olikin toista mieltä kuin hänen päätoimittajan ennako-ohjeiden mukaan piti olla. Päätoimittajan mielestä haastattelusta piti kaikkesta huolimatta syntyä sellainen kuva, että pääjohtaja kannattaisi päätoimittajan suosimaa hallitusratkaisua. (suuren maakuntalehdessä toimittaja.)

Sensuuri voi iskeä myös yllättäen:

Keskon toimintaa kritisoinut toimittajan kolumni poistettiin lehdestä valmiiksi taitetulta sivulta ylimpään johtoon kuuluvan esimiehen käskystä. (valtakunnallisen lehden toimittaja.)

Jos uutisen tai muuntyyppisen jutun julkaisemisesta ei päätetä journalistisin perustein, toimituksen esimies sensuroi alaisensa työtä. Kyselymme perustella sensuuri voi iskeä kehen tahansa toimittajaan, jos hän valitsee aiheensa, näkökulmansa tai haastateltavansa väärin. Se ei siis kohdistu ainoastaan toimitusten toisinajattelijoihin.

Sensuroitujen aihepiirien luettelo on paljastava. Osa vastaajista kertoi, että eliittien ja tiedotusvälineen omien sidosryhmien kriittinen tarkastelu ei ole suotavaa. Vastaajat sijoittivat eliittiin poliittiset johtajat, johtavat viranomaiset ja työmarkkinajärjestöjen johdon. Tärkeiksi sidosryhmiksi vastaajat nimesivät oman konsernin ja maakunnan, mainostajat sekä toimituksen johdon hyvä veli -ystävät.

Myös toimituksen johdon henkilökohtaiset mieltymykset vaikuttavat siihen, mistä juttuja saa tehdä: juttu tai olennaisia osia siitä jäi julkaisematta johdon kielteisen asenteen takia. Vääristä ihmisistä tai huonoista aiheista ei saa tehdä juttuja.

Itsesensuuri osa toimitustyön arkea

Jokainen toimitustyötä tehnyt tietää, miten itsesensuuri toimii. Jokaisessa toimituksessa on omat itsesensuurin kohteensa, jotka opitaan ajan mittaan. Siitä

huolimatta melko samankaltaiset periaatteet tuntuvat ohjaavan itsesensuuria eri tiedotusvälineissä.

Suurin osa vastanneista kertoi joskus jättäneensä jutun tekemättä omasta tahdostaan. Itsesensuuri näyttää koskevan usein samoja aiheita kuin sensuuri. Kyselyn perusteella itsesensuurin kohteeksi joutuivat ennen muuta vähemmistöt, elinkeinoelämä ja eliitit. Lisäksi johdon tai työtovereiden torjunta sekä laiskuus, kiire ja väsymys aiheuttivat sen, että toimittaja jätti jutun tekemättä.

Kyselyyn vastanneet kertoivat välttelevänsä vähemmistöistä kertomista kahdesta vastakkaisesta syystä. Vähemmistöt jätetään käsittelemättä sen takia, että ne eivät kuulu esimiesten mielestä välineen aihepiireihin:

Köyhät, työttömät ja sellaiset luuserit, joiden jotenkin katsotaan aiheuttaneen oman huonon tilansa, jäävät auttamatta pois. (televisiotuottaja.)

Tai sitten vähemmistöistä kerrotaan ainoastaan myönteisesti, jotta vältettäisiin kollegoiden paheksunta:

Vältän kirjoittamasta homoseksualismiin, sukupuolten tasa-arvoon ja maahanmuuttajiin liittyvistä asioista, koska toimituksessa on niin kiihkeän myönteisen kannan ottaneita henkilöitä. (maakuntalehden toimittaja.)

Yleistä tuntuu olevan myös se, että aihepiiri jää käsittelemättä kiireen takia:

Nykyään kannattaa vältellä vaikeita aiheita ja tehdä sellaisia, joista selviää parilla puhelinsoitolla ja hyvällä kuvalla. Säästöjä, säästöjä, siis tehokkuutta. (valtakunnallisen lehden toimittaja.)

Moni freelancer valitti kyselyssä sitä, että häntä ohjataan enemmän tai vähemmän hienovaraisesti ”oikeiden” lähteiden luo:

Sensuurin sijaan näkökulmaa yritetään ohjata johonkin suuntaan, esimerkiksi tietyn tahon haastattelua pidetään toivottavana tai tärkeänä. Myöhemmin saan tietää, että haastatteleman taho mainostaa tuotetaan samassa julkaisussa, jossa juttuni ilmestyi.

Erityisen yleistä tällainen ohjailu tuntuu olevan maakuntalehdissä. Vaikka moni freelancer-toimittaja paheksuukin ohjailua, harva on sen takia kieltäytynyt jutun teosta.

Vakavia kysymyksiä journalismin laadusta

Palaneen käryn kyselyn tulokset täydentävät sitä ennakkokäsitystä, joka minulla ja monella kollegallani on suomalaisesta joukkoviestinnästä. Tiedotusvälineet ja toimittajat eivät täytä kunnolla yhtä perustehtävistään, joka on kertoa olennaista ja totuudenmukaista tietoa yleisölle.

Usein toimittajat välttelevät tiettyjä aiheita ja näkökulmia joko toimituksen johdon määräysten tai epämääräisten vihjausten takia.

Toimitusten rutiinit on monin paikoin puristettu niin tehokkaiksi, että pitkäjänteiseen ja syvälliseen perehtymiseen ei kiireeltä jää aikaa. Myös oma laiskuus tai saamattomuus on helppo pistää kiireen ja väsymyksen piikkiin. Näin käsitys omasta ammattitaidosta säilyy mahdollisimman tahrattomana.

Niin ikään poliittisen oikeaoppisuuden noudattaminen tuntuu vaivaavan toimittajia. Moni kyselyyn vastanneista kertoi turhautuneensa siihen, että yhteiskunnallisista vääryyksistä saa kertoa vain ani harvoin. Yhtä moni valitti sitä, että omalle tiedotusvälineelle tärkeistä yrityksistä ei saa kirjoittaa kriittisesti.

Myös yhteiskunnan tai toimittajan oman erikoisalan marginaaliin kuuluvat ihmiset ja ilmiöt saavat liian harvoin äänensä kuuluviin. Samat naamat siis hallitsevat mediaa päivästä toiseen, mikä yksipuolistaa sen sisältöä.

Yksipuolistuminen näkyy *Palaneen käryn* kyselyn perusteella myös siinä, että kivojen juttujen kertomisesta on tullut maan tapa Pohjois-Suomesta pääkaupunkiseudulle. Vastaajat puhuvat siitä, kuinka päätoimittaja on määrännyt ”positiivisuussilmäpiirin” luomisen lehden tavoitteeksi. Paikalliset epäkohdat jätetään kuuliaisesti huomioimatta. Keskisuomalainen toimittaja kiteytti asian seuraavasti:

Nykyisillä linjauksilla ei enää saa suututtaa tai edes kovin kritisoida kehtään, jolla voi olla merkitystä lehden tai levikkialueen hyvinvoinnin kannalta. Vähemmällä pääset, kun sekä kohde että pomosi ovat tyytyväisiä juttuusi.

Toimittajien vastauksissa toimitusten linjassa nähtiin selviä poliittisia painotuksia:

Kaikkein tärkeintä tuntuu olevan keskiluokkaisen autonomistajan, henkisen merkonomin ja uusoikeistolaisen toimituspäällikön luokkaseman ja autoedun varjelu. (helsinkiläisen lehden toimittaja.)

Jääkö yleisö tämän vuoksi paitsi jostakin olennaisesta? Saako se yksipuolisen kuvan yhteiskunnasta? Kyllä saa. Seuraavat kolme esimerkkiä konkretisoi-

vat sitä, mistä media vaikenee. Esimerkkejä käsiteltiin myös viimeiseksi jääneessä *Palaneen käryssä*.

Tiedotusvälineiden antama kuva työttömistä on enimmäkseen niinistöläinen: työttömyys on ensisijaisesti yksilön ongelma, ja pitkittynyt työttömyys johtuu ihmisestä itsestään. Työttömät ovat pääosin laiskoja ja vieroksuvat työtä. Tai sitten he ovat työkyvyttömiä alkoholisteja, joita ei enää edes kannata yrittää työllistää.

Todellisuus voi olla toisenlainen. Esimerkiksi professori Heikki Ervastian haastattelemista työkykyisistä työttömistä vain neljä prosenttia ei olisi halunnut palata töihin.

Toinen esimerkki: Tammikuussa 2001 Brasilian Porto Alegressa järjestettiin maailman sosiaalifoorumi. Tapahtuma oli vaihtoehto samaan aikaan Davosiin kokoontuneelle maailman talousfoorumille. Davosissa oli koolla politiikan ja talouden napamiehiä pääosin läntisistä teollisuusmaista. Porto Alegren tapaamiseen osallistui noin 5 000 ihmistä yli sadasta maasta. He edustivat pääasiassa kansalaisjärjestöjä. Kummassakin tapahtumassa käsiteltiin globalisaatiota, sen hyötyjä ja ongelmia.

Davos sai Suomessa runsaasti tilaa lehtien palstoilla ja television pääuutislähetyksissä. Porto Alegresta kirjoitti täällä kaksi kolumnistia, molemmat vasemmistolaisista päivälehdistä. Vertailun vuoksi todettakoon, että brittiläisissä, saksalaisissa ja erityisesti ranskalaisissa tiedotusvälineissä Porto Alegre nousi Davosin rinnalle pääuutisten joukkoon.

Kolmas esimerkki liittyy syksyn 2000 tupo-kierrokseen. Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkija Pekka Sauramon mukaan suuret tiedotusvälineet myötäilivät uutisoinnissaan pääosin työnantajia ja hallitusta, jotka ajoivat maltillista tulopoliittista sopimusta. Osa ay-liikkeestä ajoi paria prosenttia suurempia palkankorotuksia, mutta niistä media oli kovin hiljaa.

Näin toteutui jälleen se tavallinen tarina: media kertoo kansalle, mitä uusliberalistisesti ajatteleva hallitus ja työnantajajärjestöt toivovat. Kansakunnan edun nimissä, tietenkin. Ja katso, niin myös tapahtui. Hallitus ja työnantajat – sekä SAK:n johto – saivat maltillisen tupon ja työmarkkinarauhan aina kesän lääkärilakkoon asti. Mutta entä jos media olisikin pitänyt suurta meteliä kunnan palkankorotuksista?

Simo Sipola on edesmenneen *Palaneen käryn* toimittaja ja työskentelee Production House Oy:ssä.